

УДК 347.73

Смичок Євген Михайлович –

здобувач кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Yevhen M. Smychok –

external PhD student of the department of financial law of
Yaroslav Mudryi National Law University
(77, Pushkinskaya str., Kharkiv, 61024, Ukraine)

Презумпція правомірності рішень платника податків при оподаткуванні прощених (анульованих) процентів, пені, штрафних санкцій за банківським кредитом

Стаття присвячена дослідженню ролі та місця презумпції правомірності рішень платників податків при оподаткуванні прощених (анульованих) процентів, пені, штрафних санкцій за банківським кредитом.

Ключові слова: Податковий кодекс України, презумпція правомірності рішень платника податків, банківський кредит, пеня, штрафні санкції, прощені (анульовані) проценти.

Статья посвящена исследованию роли и места презумпции правомерности решений налогоплательщика при налогообложении прощенных (аннулированных) процентов, пени, штрафных санкций по банковскому кредиту.

Ключевые слова: Налоговый кодекс Украины, презумпция правомерности решений налогоплательщика, банковский кредит, пеня, штрафные санкции, прощенные (аннулированные) проценты.

I.M. Smychok The Presumption of Legality of Decisions of the Taxpayer within the Taxation of Forgiven (Canceled) Interests, Fines, Penalties on Bank Loans

The article examines the provisions of the tax law, the presumption of legality of decisions of taxpayers in the taxation of cancelled interest, penalties, fines on a Bank credit. Today the Bank lending market has undergone significant changes. These changes primarily relate to the economic and political situation in the country. And if several years ago, we also could not hope that banking institutions will meet the debtors concerning issues of return of the taken credits, today we observe a situation when the bank as the creditor, does concessions and enters into dialogue with its own clients who are the debtor. Such dialogue, in most cases concerns forgiveness (cancellation) of a non-basic amount of debt (credit), but only the added percent, penalties, which refer usually to the currency credit. At first glance it seems that in such a favorable situation, the debtor does not have anything to worry about. But, it is at first glance. Forgiveness (cancellation) of debt from the banking institution does not mean that your money will encroach any longer. In such a situation, the action takes the state which until recently did not want to see the problems of its citizens. Domestic jurisprudence has recently observed a situation when a forgiven (cancelled) percent, a penalty fee, penalties on the bank credit are considered to be a basis for the taxation by a tax on the income of natural persons. In such a situation, the legislator is trying to resolve the problem sphere, contributed to the emergence of the legal conflict regarding the conditionality or unconditionally of the exclusion from total monthly (annual) taxable income of the taxpayer of the income in the form of interest, fees and/or penalties (fines), cancelled by the lender on its independent solution.

Keywords: the Tax Code of Ukraine, the presumption of legality of decisions of the payer, Bank loan, default interest, penalties, forgiven (cancelled) interest.

Постановка проблеми. Останнім часом, у вітчизняній судовій практиці склалася ситуація, коли прощені (анульовані) проценти, пені, штрафні санкції за банківським кредитом розглядаються як база оподаткування податком на доходи фізичних осіб. Такий підхід в правозастосуванні відносно розглядуваного питання потребує з'ясування не лише можливості оподаткування таких доходів, а й застосування до таких відносин презумпції правомірності рішень платника податків, в силу незрозумілості та колізійності вказаної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оподаткування саме прощених (анульованих) процентів, пені, штрафних санкцій за банківським кредитом є актуальним. В той же час, на рівні податково-правової науки, розгляду питань щодо такого оподаткування та врегулювання цих правовідносин презумпцією правомірності рішень платника податків, практично не приділялося уваги.

Невирішені раніше проблеми. Основними питаннями які виникають при прощенні (анульованні) процентів, пені, штрафних санкцій за банківським кредитом, є можливість віднесення такого доходу до бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб, виконання банківською установою (кредитором) функції податкового агента платника податків, виконання платником податків податкового обов'язку, в частині подання податкової звітності та включення таких прощених (анульованих) сум до оподатковуваного доходу. В той же час, взагалі колізійною вбачається процедура оподаткування таких сум податком на доходи фізичних осіб, з огляду на що і пропонується вирішення питань оподаткування шляхом застосування презумпції правомірності рішень платника податків.

Мета. Основна мета даної статті полягає в системному дослідженні, аналізі раніше діючого та нині чинного податкового законодавства України, в частині оподаткування прощених (анульованих) процентів, пені, штрафних санкцій за банківським кредитом. На підставі такого дослідження пропонується визначення можливості оподаткування податком на доходи фізичних осіб вказаних платежів, а також з'ясування суті та ролі суб'єктів розглядуваних правовідносин в аспекті

виконання ними власного податкового обов'язку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ринок банківського кредитування зазнав значних змін. Такі зміни, в першу чергу пов'язані з економічною та політичною ситуацією у країні. І якщо ще декілька років тому, ми і не могли сподіватися на те, що банківські установи будуть йти на зустріч власним боржникам в питаннях повернення взятих кредитів, то сьогодні, ми спостерігаємо ситуацію, коли банк, як кредитор, робить поступки і вступає в діалог з власним клієнтом – боржником. Такий діалог, в більшості випадків стосується прощення (анулювання) не основної суми боргу (кредиту), а лише нарахованих процентів, штрафних санкцій, як правило за валютним кредитом. На перший погляд здається, що в такій сприятливій ситуації боржнику немає про що хвилюватися. Але це на перший погляд. Прощення (анулювання) заборгованості зі сторони банківської установи ще не означає, що на ваші кошти більше ніхто не буде зазіхати. В такій ситуації, в дію вступає держава. Держава, яка до останнього не хотіла бачити проблеми власних громадян.

Перші позитивні кроки були зроблені у грудні 2014 року, коли в рамках масштабного реформування податкового законодавства, було змінено і окремі положення ст. 164 Податкового кодексу України, які давали підстави для фактично безгрунтового віднесення прощених (анульованих) процентів, пені, штрафних санкцій до доходу отриманого як додаткове благо, і, відповідно, до загального оподаткованого доходу платника податків [1].

В свою чергу, лише «05» травня 2015 року, Президентом України, було підписано Закон № 321-VIII від 9 квітня 2015 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо кредитних зобов'язань», який остаточно поставив крапку у розглядуваному питанні. Так, відповідно до останніх змін податкового законодавства, до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку не включаються доходи у вигляді суми процентів, комісії та/або штрафних санкцій (пені), прощених (анульованих) кредитором за його самостійним рішенням, не пов'язаним із процедурою його банкрутства, до закінчення строку позовної давності (пп. 165.1.55 п. 165.1 ст. 165 Податкового кодексу України) [2].

Разом з цим, Підрозділ 1 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, доповнено п. 8, в якому мова йде про те, що не вважається додатковим благом платника податку та не включається до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу сума, прощена (анульована) кредитором у розмірі різниці між основною сумою боргу за фінансовим кредитом в іноземній валюті, визначена за офіційним курсом Національного банку України на дату зміни валюти зобов'язання за таким кредитом з іноземної валюти у гривню, та сумою такого боргу, визначеною за офіційним курсом Національного банку України станом на «01» січня 2014 року, а також сума процентів, комісії та/або штрафних санкцій (пені) за такими кредитами, прощених (анульованих) кредитором за його самостійним рішенням, не пов'язаним із процедурою його банкрутства, до закінчення строку позовної давності [2].

Одразу потрібно наголосити, що такі нововведення застосовуються до фінансових кредитів в іноземній валюті, не погашених до «01» січня 2014 року. В той же час, сам факт строку непогашення кредиту не є підставою для того, щоб прощене або анульоване не було оподатковане податком на доходи фізичних осіб. Законодавцем висувається ще один додатковий критерій для такого неоподаткування. Так, операції з прощення (анулювання) кредитором боржникові заборгованості за фінансовим кредитом в іноземній валюті, повинні бути розпочаті не раніше «01» січня 2015 року.

На наш погляд, така правова конструкція викликає дуже багато запитань. Якщо непогашення кредиту до певної дати ще і можливо відслідкувати, то як підходити до визначення моменту початку операції з прощення (анулювання) заборгованості? І ще одне зауваження. Як будуть співвідноситися запропоновані нововведення? Мова йде про те, що в пп. 165.1.55 п. 165.1 ст. 165 Податкового кодексу України не міститься ніяких додаткових умов, які обмежують виключення з загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку доходів у вигляді суми процентів, комісії та/або штрафних санкцій (пені), прощених (анульованих) кредитором за його самостійним рішенням. Поряд з цим, такі умови закріплюються в п. 8 Підрозділу 1 розділу

XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. В свою чергу, досить незрозумілим є і той факт, коли законодавцем при внесенні змін до ст. 165 Податкового кодексу України мова ведеться про всі типи кредитів, а при доповненні п. 8 Підрозділу 1 розділу XX «Перехідні положення», ми вже говоримо виключно про фінансовий кредит в іноземній валюті.

За такої ситуації, законодавець намагаючись врегулювати проблемну сферу, посприяв появі правової колізії щодо умовності або безумовності виключення з загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку доходів у вигляді суми процентів, комісії та/або штрафних санкцій (пені), прощених (анульованих) кредитором за його самостійним рішенням.

Як бачимо, низька юридична техніка, колізії податкового законодавства, сприяють і неточності правозастосування. Першочергово такі неточності та помилки відображаються в діяльності органів судової влади. Розглядуване питання ускладнюється ще й значними змінами податкового законодавства, необхідністю визначення судом саме тієї редакції Податкового кодексу, яка діяла на момент виникнення спірних правовідносин. Аналіз судових рішень дозволяє говорити про те, що в багатьох випадках, суди підтримують безпідставні вимоги контролюючого органу. Яскравим прикладом помилковості віднесення прощених (анульованих) штрафних санкцій за банківським кредитом до бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб, може слугувати наступна ситуація, яка ґрунтується на реальному судовому рішенні [6].

Так, у наведеному рішенні, суд доходить до висновку, що в силу того, що відповідна сума процентів за користування кредитом та пеня за порушення строків повернення заборгованості за кредитним договором входить до загального розміру анульованого (прощеного) боргу, посилення боржника (платника податків) на безпідставне включення до оподаткованого доходу суми анульованих за кредитним договором процентів та пені є помилковими. При цьому, як зазначає колегія суддів, банк (кредитор) включив суму анульованого (прощеного) боргу до податкового розрахунку суми доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податку, чим, по-перше,

забезпечив виконання нормативних приписів пп. д) 164.2.17 п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України, і, по-друге, обмежив свою участь у розглядуваних правовідносинах в якості податкового агента боржника, в рамках ст. 168 та ст. 176 Податкового кодексу України. Все вищенаведене і дозволило суду віднести суму прощених процентів і пені до так званого додаткового блага.

В той же час, доводи боржника (платника податків) щодо того, що основною ознакою доходу, в тому числі у вигляді додаткового блага, є фактичне отримання такого доходу платником податків в грошовій, матеріальній чи нематеріальній формі і, що відсотки за користування кредитами, нараховані банком відповідно до умов договорів та пеня анульовані за його рішенням, не є доходом платника податків в розумінні Податкового кодексу України, який підлягає оподаткуванню, судом сприйняті не були [6].

В такій ситуації, в першу чергу, потрібно чітко усвідомлювати не лише приписи податкового законодавства, а й банальні закони логіки. Так, на нашу думку, вести мову про оподатковуваний дохід певної особи можливо лише тоді, коли ми маємо чітке позитивне значення між отриманими коштами в якості банківського кредиту та коштами сплаченими особою позичальником на користь банківської установи (кредитора). Інакше кажучи, якщо б особа – боржник, отримала від банку в якості кредиту суму більшу ніж вона повернула банку, ми могли б говорити про оподаткування позитивної різниці між такими сумами податком на доходи фізичних осіб.

Такий підхід, безумовно, потребує детального з'ясування судом всіх аспектів справи, зокрема, в частині того, які суми фактично були отримані особою позичальником, та які суми були сплачені такою особою на користь кредитора. В ретроспективі щодо матеріалів розглядуваної справи, ми бачимо, що боржнику було прощено (анульовано) лише проценти та пені, а не суму основного боргу. Це означає, що вести мову про дохід такої особи взагалі неможливо з огляду на те, що такі штрафні санкції, по-перше, реально не були отримані особою-боржником, і, по-друге, прощення (анулювання) таких штрафних санкцій не утворило позитивної різниці між отриманими

та сплаченими коштами, які б можна було розглядати як імовірний дохід особи у вигляді додаткового блага.

Разом з цим, вітчизняні суб'єкти правозастосування забувають і про існування передбаченої податковим законодавством презумпції правомірності рішень платника податків, яка чітко передбачає, що у разі коли норма Податкового кодексу України чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі Податкового кодексу, або коли норми різних законів чи різних нормативно-правових актів, або коли норми одного і того ж нормативно-правового акта суперечать між собою та припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу, рішення приймається на користь платника податків [1].

З огляду на вищевикладене, вбачається за доцільне наголосити на тому, що відповідно до пп. 14.1.47 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, додаткові блага – це кошти, матеріальні чи нематеріальні цінності, послуги, інші види доходу, що виплачуються (надаються) платнику податку податковим агентом, якщо такий дохід не є заробітною платою та не пов'язаний з виконанням обов'язків трудового найму або не є винагородою за цивільно-правовими договорами (угодами), укладеними з таким платником податку (крім випадків, прямо передбачених нормами розділу IV Податкового кодексу України) [1]. Цікавим також вбачається розгляд пп. 14.1.206 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, де закріплюється визначення процентів. Отже, процентами є дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора як плата за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна [1].

Поняття доходу розкривається в пп. 14.1.54 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України. Так, дохід з джерелом їх походження з України – це будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України. Як ми бачимо, законодавець чітко виділяє необхідність реального отримання будь-якого доходу, з метою його подальшого

віднесення до правової конструкції наведеної у пп. 14.1.54 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України [1].

В свою чергу п. 3.3 Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку, затвердженого наказом Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 року № 1020, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 13 січня 2011 року за № 46/18784 (втратив чинність) [3], у п. 3.3 Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, затвердженого наказом Міністерства доходів і зборів України від 21.01.2014 року № 49, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 5 лютого 2014 року за № 228/25005 (втратив чинність) [4], та, в п. 3.3 Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, затвердженого Наказом Міністерства фінансів

України від 13.01.2015 року № 4, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 30 січня 2015 року за № 111/26556 (чинний) [5], у графі 3 «Сума виплаченого доходу» відображається сума фактично виплаченого доходу платнику податку податковим агентом.

Відповідно до вищезазначених положень, основною ознакою доходу платника податку на доходи фізичних осіб, в тому числі у вигляді додаткового блага, є фактичне отримання такого доходу платником податку в грошовій, матеріальній чи нематеріальній формі [7]. І якщо ми говоримо про проценти, пені, штрафні санкції саме за банківським кредитом – то це платежі боржника на користь кредитора, і аж ніяк не інакше. Тобто як ми можемо розглядати добровільну відмову від доходу у вигляді процентів, пені, штрафних санкцій однією стороною, як отримання доходу іншою стороною, а саме на цьому і наголошують деякі судді та контролюючі органи.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Ст. 3248.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо кредитних зобов'язань : Закон України від 9 квітня 2015 року № 321-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 37. – Ст. 1112.
3. Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку (форма № 1ДФ) та Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку : Наказ Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 року № 1020 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 7. – Ст. 347.
4. Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку (форма № 1ДФ) та Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку : Наказ Міністерства доходів і зборів України від 21.01.2014 року № 49 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 16. – Ст. 492.
5. Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку (форма № 1ДФ) та Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку : Наказ Міністерства фінансів України від 13.01.2015 року № 4 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 12. – Ст. 329.
6. Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від «05» березня 2015 року по справі № 820/19262/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43033331>.

7. Ухвала Вищого адміністративного суду України від «25» вересня 2014 року № К/800/40206/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43033331><http://reyestr.court.gov.ua/Review/41013553>.

References

1. The Tax Code of Ukraine dated December 2, 2010 No. 2755-VI // *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* (the Official Bulletin of Ukraine). – 2010. – No. 92. – Art. 3248.
2. On Amending the Tax Code of Ukraine related to the Loan Obligation : the Law of Ukraine dated April 9, 2015 No. 321-VIII // *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* (the Official Bulletin of Ukraine). – 2015. – No. 37. – Art. 1112.
3. On Approving the Form of the Tax Calculation of the Amounts of Income Accrued (Paid) to the Tax Payers and the Amount of Taxes Withheld (Form No. 1 DF) and Procedure for Filling out and Submitting the Tax Calculation of the Amounts of Income Accrued (Paid) to the Tax Payers and the Amount of Taxes Withheld by Tax Agents : the Order of the State Tax Administration of Ukraine dated 24.12.2010 No. 1020 // *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* (the Official Bulletin of Ukraine). – 2011. – No. 7. – Art. 347.
4. On Approving the Form of the Tax Calculation of the Amounts of Income Accrued (Paid) to the Tax Payers and the Amount of Taxes Withheld (Form No. 1 DF) and Procedure for Filling out and Submitting the Tax Calculation of the Amounts of Income Accrued (Paid) to the Tax Payers and the Amount of Taxes Withheld by Tax Agents : the Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 21.01.2014 No. 49 // *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* (the Official Bulletin of Ukraine). – 2014. – No. 16. – Art. 492.
5. On Approving the Form of the Tax Calculation of the Amounts of Income Accrued (Paid) to the Tax Payers and the Amount of Taxes Withheld (Form No. 1 DF) and Procedure for Filling out and Submitting the Tax Calculation of the Amounts of Income Accrued (Paid) to the Tax Payers and the Amount of Taxes Withheld by Tax Agents : the Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 13.01.2015 No. 4 // *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* (the Official Bulletin of Ukraine). – 2015. – No. 12. – Art. 329.
6. The Ruling of Kharkiv Appellate Administrative Court dated March 5, 2015 in a Case No. 820/19262/14 [Online resource]. – Access : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43033331>.
7. The Ruling of the Highest Administrative Court of Ukraine dated September 25, 2014 No. К/800/40206/14 [Online resource]. – Access : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43033331><http://reyestr.court.gov.ua/Review/41013553>.